

Δύο ταξιδιώτες στο Λοιμοκαθακτήριο της Σύρου

“Οικοδόμημα χαρίεν και μεσότοιχον αυτό, ενός κόσμου μολυσμένου κ' ενός κόσμου αμολύντου”

Ιωάννης – Ισιδωρίδης Σκυλίσης 1819 Σμύρνη - 1890 Μόντε Κάρλο

« Και η πόλις της Ιβραΐλας κείται , ως την του Γαλάζου, επί υψώματος , εις τα κράσπεδα του οποίου, παρά τον ποταμόν , είναι τα εμπορεία, το τελωνείον, το υγειονομείον και αι αποθήκαι. Τας καθημερινάς , οι της πόλεως κάτοικοι πλεονάζουν εις το μέρος τούτο ` επάνω δε μένουν αι ενορίαί με σπανίους διαβάτας , ως αν ήσαν ενορίαί χωρίου. Προς μεσημβρίαν ανεβαίνει έκαστος διά το γεύμα, έπειτα πάλιν επιστρέφει εις την εργασίαν του. Ολίγαι οικοδομαί της πόλεως παρουσιαζονται εντεύθεν εις τους οφθαλμούς` το ευρύ του λοιμοκαθακτηρίου κτίριον διακρίνεται προ πάντων εφορεύον υψηλόθεν. Ο επιβάτης , ευθύς μετα την προσόρμισιν του ατμόπλοιου και την διά σανίδων συνέγδεσιν αυτού με την ξηράν , εξέρχεται εις μικράν τινα πλατείαν ανώμαλον, περιπεφραγμένην υπό διπλών καγκέλων ξυλίνων, προστύχων πραγμάτων και προσωρινών` έξωθεν δε αυτού του φραγμού συνάζεται αμφοτέρωθεν το πλήθος των περιέργων εις την άφιξιν του ατμοπλοίου` σπανίως δε ακούει τις και εδώ την των εντοπίων διάλεκτον ` ως επικρατούσα φαίνεται η νεοελληνική` η Ιβραΐλα , ως το Γαλάζον είναι φωλεαί γραϊκικαί και οι αυτόθι ομογενείς λαμβάνουν μέγα μέρος εις τα πράγματα` ούτοι είναι ο καλήτερος των τόπων αυτών στολισμός και εις τους οποίους χρεωστούν αυτοί οι τόποι την σημερινήν ζωήν των` διότι η Ιβραΐλα αύτη, η υπό 16 ή 17.000 ψυχών κατοικουμένη σήμερα, προ τριάκοντα ετών ήτον ασχημάτιστος και έρημος και 500 γροσσίων εισόδημα προ του έτους 1820, ηύξησε σήμερα εις 5.000 φλωρίων ολλανδικών!!

Εν έτει 1846 και 1847 εξήχθησαν εξ Ιβραΐλας 800.000 κιλών σίτου` η δε ετήσιος εξαγωγή διά της αποβάθρας ταύτης είναι συνήθως 3 εκατομμυρίων φλωρίων ολλανδικών, ως βεβαιούν

άνθρωποι εμπειροπράγμονες. Εν τωσούτω δεν ευρίσκονται ικαναί άμαξαι δια να μετακομισθώσι των επιβατών ημών τα έπιπλα επάνω εις το λοιμοκαθαρτήριον, έως 10 λεπτά απέχον του μέρους όπου απέβομεν' ήλθε δ' επί τέλους μιά μόνη υπό βοών συρομένη βραδύτατα και μόλις ηδυνήθημεν ν' αναβώμεν προς μεσημβρίαν. Εκεί μας καθυπέβαλαν εις μίαν ανάκρισιν ρωσικήν' ταυτόν ειπείν αυστηροτάτην. Έπρατταν το χρέος των, αλλ' είναι πάντοτε σκληρόν το να πράττη τις το χρέος του επάνω εις την ράχην σου. Μας εξητήθησαν σοβαρώς τα διαβατήρια, αι επιστολαί, αι εφημερίδες, τα βιβλία μας, έντυπα ή και χειρόγραφα. Ηρωτήθημεν πόθεν έκαστος ήλθε, που διέτριβε, που απέρχεται και διατί' πόσον θέλει διαμείνει, που θέλει καταλύσει – αι συνήθεις ερωτήσεις της αστυνομίας, αίτινες σ' ενοχλούν, διότι είναι τόσοσιν αδιάκριτοι εξ αυτών μερικάί, ώστε λησμονών ότι έχεις να κάμης με αστυνόμους, λέγεις κατά νούν «αλλ' είναι δυνατόν αυτός ο άνθρωπος όστις φαίνεται εκ της ενδυμασίας του πολιτισμένος, να έχη τοιαύτην αδιακρισίαν!»

Έρχισεν έπειτα μια λεπτομερές καταγραφή των επίπλων μας' μία καταμέτρησις των χρημάτων όσα εκρατούμεν εφ' ημών' και τούτο διήρκεσεν ώρας, διότι εσημειώθη και το τελευταίο ζεύγος των ρυπαρών υποποδίων (sous – rieds) του εσχάτου πανταλονίου μας. Έπειτα ήρχισεν η απόδουσις ενός, ενός. Έπρεπε να έμβη τις εις ένα θάλαμον εκεί πλησίον, ν' αφήση εις την μίαν άκραν, υπό τον οφθαλμόν ενός φύλακος, πάν ότι δεν αποτελεί μέρος του σώματος – και αυτό το δακτυλίδιον – και να μεταβή εις την άλλην, όπου κείνται φορέματα προερχόμενα εκ της πόλεως, χάρις εις την μέριμναν των φίλων. Το κατ' εμέ, πάσχων κατ' εκείνην την ώραν υπό φρικτής ημικρανίας, ερρίγησα' και όταν ακολούθως μετέβην εις το διορισθέν μοι δωμάτιον – αρκετά αερικόν, ηυτρεπισμένον μάλιστα και με ολίγα έπιπλα, ησθάνθη τα πρώτα συμπτώματα πυρετού υποκρύφου, όστις κατέστη γαστρικός, άμα ηθέλησα να πίνω κατακόρως γάλα, το παχύ εκείνο των θρεμμάτων της Βλαχίας, διά το οποίον ήμην τόσοσιν λαίμαργος και το οποίον εστερήθην έκτοτε.

Αι 96 ώραι της καθάρσεως, μολονότι και έργον είχαν και συναναστροφήν, παρήρχοντο τόσοσιν βραδέως! Την ημέραν εν τούτοις δεν έλλειπον του να έρχωνται εκ της πόλεως φίλοι, τους πλείστους των οποίων ελάμβανα την τέρψιν του να γνωρίσω κατά πρώτον' -- και τη αληθεία, ευγνωμονώ εις την φιλόμουσον μερίδα του δημοσίου της Ιβραίλας, ότι ηθέλησε να μοι αποδώση υπέρανω των ασθενών μου τίτλων. Την νύκτα, συναναστρεφόμην δύο καλούς μου

γείτονας , ή ήκουα τον Βαννίκ, τον φύλακά μου, να με ομιλή χωρίς να καταλαμβάνω , κατά δυστυχίαν, λέξιν σχεδόν, ή ειργαζόμενη διά την Εφημερίδα της Σμύρνης, ακούων έξω τα ποιμίτια των βοσκών της Τρανσυλβανίας, μεταφερόμενα εκ της ανατολικής όχθης του ποταμού όπου παρεχέμασαν' ήσαν δε μυριάδες αρνίων και προβάτων, ηνωμένοι με κωδωνίων ήχους και ερχόμενοι μακρόθεν ως από κυκεώνα απολλυομένων ψυχών. Το πρωί της πέμπτης ημέρας ιλαρύνθησαν τα πρόσωπα των υπαλλήλων του λοιμοκαθατηρίου' δηλαδή ελάβομεν την ελευθέραν κοινωνίαν. Εξήλθομεν εις την πόλιν..."

Η πιο πάνω περιγραφή είναι του ίδιου προσώπου που έχει γράψει το ποίημα « Εις το λοιμοκαθατήριον Σύρου» όταν έμεινε σε αυτό κάποιες ημέρες το 1842. Κάποια χρόνια αργότερα, μεταξύ 1848-1850, βρέθηκε ο Σμυρνιός Ιωάννης Ισιδωρίδης Σκυλίσης στο λοιμοκαθατήριο της Ιβραΐλας της Βλαχίας και τη δημοσίευσε στην εφημερίδα του, την Εφημερίδα της Σμύρνης στις 6 Οκτωβρίου 1850. Βέβαια ο Σκυλίσης δεν ήταν το μυθικό εκείνο πρόσωπο που ήταν ο Άγγλος John Howard , ο οποίος στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα πέρασε σχεδόν από όλα τα μεγάλα λαζαρέτα της Μεσογείου και τις κυριότερες φυλακές της Ευρώπης, μόνο και μόνο για να μιλήσει για τους ανθρώπους που βίωναν τη φρίκη της αρρώστιας και του εγκλεισμού μέσα σε συνθήκες κολαστηρίων, για την ανάγκη να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης εκεί και για να εκδώσει από το 1784 και μετά μερικά από τα συγκλονιστικότερα ταξιδιωτικά βιβλία – μαρτυρίες όλων των εποχών. Το μέρος που αφορά στα λαζαρέτα «An account of the principal lazarettos in Europa» είναι μια αξεπέραστη μαρτυρία για την εποχή του και το θεσμό των λαζαρέτων. Ναί ο Σκυλίσης δεν ήταν ο Howard ! Δεν ήταν όμως και ο πρώτος τυχόν εφήμερος λογοτέχνης ή εφημεριδογράφος. Και η ζωή του όπως και το έργο του καθόλου αδιάφορα δεν είναι.

Γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1819. Με τους διωγμούς και τις σφαγές που ακολούθησαν την ελληνική επανάσταση του 1821, σε ηλικία 3 χρονών βρέθηκε σε Αγγλική επικράτεια, στα Κύθηρα μαζί με την οικογένεια του. Αν ήταν λίγο πιο τολμηρός ο πατέρας του θα μπορούσε να είχε προτιμήσει τη Σύρο και ο μικρός Γιάννης να μεγάλωνε μαζί με την πόλη του Ερμή. Όμως αλλιώς ήρθαν τα πράγματα και με την επιστροφή του στη Σμύρνη, σπούδασε στην Ευαγγελική Σχολή . Εκτός από την αγάπη και αφοσίωση προς τον μεγάλο Σμυρνο – Χιώτη, τον Αδαμάντιο Κοραή , έδειξε από νωρίς αγάπη για τα γράμματα , για τη λογοτεχνία και για τη

μετάφραση από τα Γαλλικά στα Ελληνικά. Νομίζω πως είναι αναμφισβήτητα ο καλύτερος μεταφραστής των έργων του Μολιέρου στην ελληνική γλώσσα. Είναι φανερό ότι ο Σκυλίσης πέρα από ένα ιδιαίτερο ποιητικό ταλέντο είχε και ιδιαίτερο προσωπικό χιούμορ, γιατί όπως και να το κάνεις, δεν μπορείς να μεταφράσεις με τόση επιτυχία Μολιέρο χωρίς ιδιαίτερη αίσθηση μιας λεπτής, λεπτότατης ειρωνίας και σάτιρας. Σε κάθε δε περίπτωση, οι μεταφράσεις του δεν απηχούν μόνο το μεγαλείο και το πνεύμα του Μολιέρου, αλλά αποτελούν και έναν πιστό καθρέφτη της ελληνικής κοινωνίας, ιδίως της Κωνσταντινούπολης, για τον 19^ο αιώνα. Το 1842 βρέθηκε στο λοιμοκαθαρτήριο της Σύρου σε κάποιο από τα πολλά ταξίδια του προς την Ευρώπη. Καθόλου δεν αποκλείεται να συνδεόταν ήδη με τον Ιωάννη Καρασούτσα, Σμυρνιό και αυτόν γεννημένον το 1824 και ήδη εγκατεστημένο στην Ερμούπολη, όπου πήγε σχολείο, ανδρώθηκε, και ήδη είχε εκδώσει πριν το 1842, δύο ποιητικά βιβλία, την «Λύρα» και την «Μούσα θηλάζουσα» .

Στην Εφημερίδα της Σμύρνης 1849-1855 έντονη είναι η σφραγίδα της προσωπικότητας του Σκυλίση. Μια προσωπικότητα πάντα με την μεριά των «Φώτων», πιστή στην παράδοση και τις αρχές του Κοραή . Στάθηκε πάντοτε με σεβασμό και αξιοπρέπεια απέναντι στον Θεόφιλο Καϊρη τις κρίσιμες στιγμές , όταν άλλοι εφημεριδογράφοι πρωτοστατούσαν στο ανάθεμα και τον ασβέστη.

Στην Ερμούπολη ξαναβρέθηκε το 1872 για να διαβάσει και υποκριθεί τις μεταφράσεις των έργων του Μολιέρου, σε έναν σταθμό της περιοδείας του για τον ίδιο λόγο σε Αθήνα, Αλεξάνδρεια , τουλάχιστον. Να και ένα μικρό κομμάτι από τις σημειώσεις του στην μετάφραση του Ταρτούφου, στην Τεργεσταία έκδοση του 1871 : *«Τα αστεία διά την απλοικότητα των ήθη ταύτα, μετά και άλλων αποβαλόντες όσοι των ημετέρων είδον ή ήκουσαν τα των μεγαλοπόλεων της βορειοδυτικής Ευρώπης, έπεσον σήμερον εις το άλλο άκρον, ασόφως και αδιακρίτως παραδεχόμενοι άπαντα τα αλλότρια, ως ευγενικώτερα. Εθαμβώθησαν εξ αμαθείας και ακρισίας. Είχον μεν τι σκαιόν πολλά των ημετέρων πατρώων - και τούτο διά την πολυχρόνιον δουλείαν” πως άλλως ! αφού επ’ αιώνας εμείναμεν άξεστοι – αλλά και το να μη διακρίνωμεν τα σκαιά του φραγκικού πολιτισμού, περιφρονούντες όλα ανεξαιρέτως τα ημέτερα, δηλοίωσαύτως παράτασιν της πρώτης εκείνης αμαθείας ημών και ακρισίας. Αληθώς και η εκλεκτική είναι επιστήμη, όχι εις τον τυχόντα προσιτή. Ο πλούτος ηδύνατο να πράττη*

αυτήν ἄλλ' ὁ παρ' ἡμῖν πλοῦτος δεν την κατέχει. Ὁ παρ' ἡμῖν πλοῦτος , αν σε ἴκουεν λαλούντα αὐτῷ περί τοιούτων πραγμάτων, θα υπεμειδιά ανοήτως, ἔχων εν τη ιδέα πάσαν πεποιθήσιν ὅτι υπομειδιά νοημόνως.» .

«Και τι ζωντανή συντροφιά, ἀπὸ Δερβίση μέχρι Φραγκισκανό, ἀπὸ τον φίνο Σμυρναῖο γιατρό και ἔμπορο μέχρι τον φοιτητὴ ἀπὸ την Αθήνα, ἀπὸ πολὺ φτωχοὺς Βούλγαρους και Αλβανούς εργάτες μέχρι πλούσιους γαιοκτῆμονες με υπηρεσία!» .

Karl – Bernhard Stark

Οκτώβριος 1824 Ιένα - Οκτώβριος 1879 Χαϊδελβέργη

Ο Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Karl – Bernhard Stark , καθηγητὴς ἀρχαιολογίας στο πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης ἀπὸ το 1855, θεωρεῖται σήμερα σαν ἕνας σοφὸς με ασυνήθιστα πλατεῖς ορίζοντες. Η περιγραφή του λοιμοκαθαρητῆριου της Σύρου ἀπὸ αὐτὸν και οι λίγες σκέψεις του κατὰ τη διάρκεια της διαμονῆς του σε αὐτὸ τον Σεπτέμβριο του 1871 , ὁπωσδήποτε επιβεβαιώνουν την πιο πάνω ἀποψη.

Ο Stark ἀπὸ το λιμάνι της Σμύρνης πήρε το ατμόπλοιο των γραμμῶν Λούντ, Stadium, στις 23 Σεπτεμβρίου 1871 με προορισμό, τι ἄλλο για ἕναν ἀρχαιολόγο, την τρισένδοξη Αθήνα. Παρ' ὅτι ἤδη εἶχε εκδηλωθεῖ ἐπιδημία χολέρας στην Κωνσταντινούπολη και οι λιμενικὲς ἀρχὲς τόσο της Σμύρνης, ὅσο και της Ερμούπολης εἶχαν μπεῖ σε ρυθμοὺς καραντίνας, δεν ἀνέβαλε το ταξίδι του. Ἐχει γραφτεῖ στον τύπο της Ερμούπολης για αὐτὴ την συγκυρία (εφ. Ερμούπολις 11 Σεπτεμβρίου 1871) με τίτλο « Η χολέρα και η κάθαρσις » : « Τα τελευταία εκ Τουρκίας ατμόπλοια υπεβλήθησαν εις κάθαρσιν ανομοίαν και κυκεών τις ἐπὶ του ζητήματος τούτου επεκράτει κατὰ το παρελθόν σάββατον και την κυριακὴν, ὅτε ἤρξατο η κάθαρσις. Τα ατμόπλοια ἔξωθεν του λιμένος ὑπὸ τον ατμόν περιεφέροντο, οι επιβάτες αγωνιῶντες ἀνέμενον να ἴδωσι το τέλος, οι μεν θέλοντες ν' αναχωρήσωσιν, οι δε ν' αποβιβασθῶσι, καθ ὅσον μάλιστα το πλείστον τούτων εἶχεν ἀνάγκην τροφῶν, οι δε λεμβούχοι και ἀχθοφόροι κεχηνότες ἐκάθηντο εσταυρωμένοι τοις χερσί, λυπούμενοι ἐπὶ αεργία. Το εκ Σμύρνης καταπλεύσαν γαλλικὸν ατμόπλοιον ἔχον την ἀρχὴν του ταξιδίου εκ Κων/πόλεως , υπεβλήθη εις

ενδεκαήμερον κάθαρσιν και τους δι'ενταύθα επιβάτας απεβίβασεν εις Δήλον, νήσον έρημον και πλησιέστερον της Μυκώνου κειμένην. Την επιούσαν κατέπλευσαν τα αιγυπτιακά και αυστριακά εκ της ευρωπαϊκής και ασιατικής Τουρκίας. Η κυβέρνησις διά τηλεγραφήματος διέταξεν όπως αφεθή ελευθέρα η συγκοινωνία εις τα μη εκ Κων/πόλεως προερχόμενα, αλλ' η ενταύθα υγειονομική επιτροπή φοβούμενη τον κίνδυνον της χολέρας και κηδομένη της υγείας των πολιτών δεν συνεμορφώθη , έπραξε δε ως εξής , κατά πόσον δε συνεμορφώθη με την λογικήν , ας κρίνη ο αναγνώστης. Το εκ Σμύρνης και Χίου αυστριακόν ατμόπλοιον έχον την αρχήν του εκ Συρίας υπέβαλεν εις πενταήμερον κάθαρσιν . Οι επιβάται εστάλησαν εις το εντός του λιμένος λοιμοκαθαρτήριον, τα δε εμπορεύματα αφέθησαν ελεύθερα. Τα δε αιγυπτιακά διά Σμύρνης μεν και Χίου , και διά Θεσσαλονίκης και Βώλου ερχόμενα, έχοντα δε την αρχήν εκ Κων/πόλεως, ως και το κατ'ευθείαν αυστριακόν, υπεβλήθησαν εις ενδεκαήμερον κάθαρσιν, και τους μεν επιβάτας απεβίβασαν εις Δήλον, τα δε εμπορεύματα ουχί, και απήλθον φέροντα και αυτά. Ένεκεν της καθάρσεως και επειδή εζητείτο ελευθέρα κοινωνία , άτε δε φερόντων πιστοποιήσιν καθαράν, η αναχώρησις των ατμοπλοίων ανεβλήθη μέχρι της δευτέρας μετά μεσημβρίαν. Το αιγυπτιακόν ατμόπλοιον εξ Αλεξανδρείας έλαβεν ελευθέραν κοινωνίαν , ωσαύτως και το εκ Κρήτης αυστριακόν. Διατί δε ταύτα αφέθησαν ελεύθερα ; Δεν ευρίσκεται η Αλεξάνδρεια και η Κρήτη εις ελευθέραν κοινωνίαν μετά της Κων/πόλεως και των λοιπών μερών της Τουρκίας ; Τα παραδεχθέντα μέτρα απήτουν , όπως και τα ατμόπλοια ταύτα τεθώσιν υπό πενταήμερον κάθαρσιν. Ευχόμεθα όπως η χολέρα εκλείψη, και ταχέως επαναληφθή η ελευθέρα συγκοινωνία μετά του εξωτερικού. Εάν οι καθάρσεις εξακολουθήσωσιν επί πολύ , σπουδαίως διάφοροι εργατικάί τάξεις και τα εμπορικά συμφέροντα θα πάθωσιν. Η πόλις ημών παρά πάσαν άλλην θέλει δοκιμάσει τας συνεπείας.» .

Η πρώτη δημοσίευση της περιγραφής του Stark για το λοιμοκαθαρτήριο της Σύρου έχει γίνει στην εφημερίδα Allgemeine Zeitung η οποία είχε τόπο έκδοσης το Augsburg της Βαυαρίας, μιά εφημερίδα ευρείας κυκλοφορίας για την εποχή , με ποικιλία θεμάτων και ειδήσεων. Συνήθως η εφημερίδα αυτή είχε θέματα με ανταποκρίσεις ταξιδιωτών από διάφορα μέρη εκτός Γερμανίας τα οποία πολλές φορές δημοσιεύονταν σε συνέχειες , είτε στο κυρίως φύλλο της, είτε στο ένθετο της (Beilage von Allgemeinem Zeitung) . Μια τέτοια δημοσίευση σε πολλές συνέχειες ήταν και οι περιγράψεις και εντυπώσεις του Stark από το

ταξίδι του 1871 στην «ελληνική Ανατολή» , « *nach griechischen Orient*» , όπως αναφέρεται στην εφημερίδα. Στο φύλλο υπ' αριθμ. 351/Δευτέρα 16 Δεκεμβρίου 1872 δημοσιεύτηκε κάτω από τον τίτλο « *Nach dem griechischen Orient*» von B. Stark και τον υπότιτλο « *VII. Aus dem hellenischen Königreich und von der heimkehr*» το θέμα με την καραντίνα στη Σύρο. Λόγω και της δημοσίευσης των εντυπώσεων και περιγραφών του Stark σε γερμανικό έντυπο, θεωρώ βέβαιο ότι ο ίδιος στις ημερομηνίες που αναφέρει εντός των ως άνω περιγραφών χρησιμοποιεί το νέο ημερολόγιο, το οποίο όμως δεν είχε εισαχθεί ακόμη στην Ελλάδα. Έτσι η ημερομηνία της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1871 που αναφέρει ο ίδιος ως ημερομηνία αναχώρησης του από το λιμάνι της Σμύρνης με προορισμό την Αθήνα και ενδιάμεσως τη Σύρο, πρέπει να διαβαστεί ως 11^η Σεπτεμβρίου 1871 (23 -12) σύμφωνα με το τότε ισχύον ελληνικό ημερολόγιο. Σε τούτο συγκλίνει και η δημοσίευση των απόπλου από το λιμάνι της Σμύρνης για την 11/9/1871 στην εφημερίδα Αμάθεια της Σμύρνης, όπου έχει καταγραφεί ο απόπλους του αυστριακού ατμόπλοιου «Στάδιουμ» με προορισμό την Τεργέστη, αφού ο ίδιος ο Stark αναγράφει ότι αναχώρησε από τη Σμύρνη στις 23 Σεπτεμβρίου το απόγευμα προς βράδυ με ένα εισιτήριο του ατμόπλοιου του Λόυντ "Stadion" . Η δεύτερη δημοσίευση των περιγραφών και εντυπώσεων του Stark από το ταξίδι του 1871 στην Ανατολή , έγινε συγκεντρωτικά στο βιβλίο «*Nach dem griechischen Orient*» το οποίο εκδόθηκε το 1874 στη Χάϊδελβέργη. Σε αυτό το βιβλίο, στο 10^ο κεφάλαιο με τον τίτλο « *Zu der Quarantäne auf Syra*» , εμπεριέχεται η περιγραφή του λοιμοκαθαρητηρίου όπως πρωτοδημοσιεύτηκε στην πιο πάνω εφημερίδα του Augsburg.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω ο Stark ως επιβάτης του ατμοπλοίου της αυστριακής εταιρίας Λόυντ , μπήκε στο λιμάνι της Σύρου στις 12 /24 Σεπτεμβρίου 1871 . Να και ορισμένα αποσπάσματα από την περιγραφή του , σε δική μου απόδοση από τα Γερμανικά :

« Το φάντασμα της χολέρας μας είχε ήδη τρομερά στροβιλίσει στην Κωνσταντινούπολη και ήδη πολύς λόγος εγίνετο στη Σμύρνη για τα προφυλακτικά μέτρα εναντίον της , τα πλοία που ήρχοντο από τον Βόσπορο υπόκεινταν σε αυστηρή εξέταση από τις υγειονομικές αρχές, οι φήμες για κήρυξη υγειονομικής ζώνης από το βασίλειο της Ελλάδος εναντίον της ασθένειας, όλα αυτά έτειναν στο να καταστή όλο και περισσότερο βέβαιο ότι η κατάσταση εξελισσόταν σε μια επιδημία και έτσι η απόκτηση ενός εισιτηρίου της 23^{ης} Σεπτεμβρίου με το ατμόπλοιο του

Λόγυντ «Στάδιον» ή με το ποστάλι της Χίου συνέπιπτε με τα κακά νέα: Όποιος ήθελε να εισέλθη σε ελληνικό έδαφος θα έπρεπε να υποστή μια καραντίνα έξη ίσως και δώδεκα ημερών. Αυτή η όχι και τόσο ευχάριστη προοπτική δεν μπορούσε όμως να με σταματήσει από τη συνέχιση του ταξιδιού μου ακόμη και μόνου. Βελτίωση της καταστάσεως στο εγγύς μέλλον δεν διαφαινόταν και για εμένα, η ήδη αμετακίνητα σχεδιασμένη για τέσσερις εβδομάδες παραμονή στην Αθήνα, με τραβούσε σαν ένας ισχυρός μαγνήτης στο βάθος. Δεν ήθελα να αφήσω να καταστραφεί το ταξίδι μέσα από το Αρχιπέλαγος με ένα τέτοιο σκοτεινό μέλλον και ο τόσο ευχάριστος καιρός συνηγορούσε σε αυτό. Τόσο το απογευματάκι στον κόλπο της Σμύρνης όσο και μετά έλαμπε η υπέροχη πανσέληνος μέσα στη βαθιά νύχτα όπως κυκλώναμε το ακρωτήριο Μπουρνού και εισερχόμαστε στο στενό της Χίου. Το επόμενο πρωί όταν ο ήλιος λάμπει στην ανοικτή θάλασσα, το ακρωτήριο Μάστιχο της Χίου βυθίζεται όλο και περισσότερο μέσα στο νερό, στο βορρά υψώνεται το βραχόνησο των Ψαρρών, στα νότια- ανατολικά η Σάμος, μετά η Ικαρία και το αρχιπέλαγος των Φούρνων προβάλλει στον ορίζοντα. Είμαστε στη μέση μεταξύ Ασίας και Ευρώπης, παρατηρούμε τους δυνατούς βορειοανατολικούς ανέμους και τα ψηλά κύματα στα βόρεια και νότια της ανοικτής θάλασσας, ήδη φαίνονται τα πρώτα σημάδια προς τη δύση και ώρα με την ώρα πλησιάζουμε προς το κέντρο της ευρείας αλυσίδας των Κυκλάδων από την Άνδρο στη Νάξο. Όποιος ταξιδεύει για πρώτη φορά σε αυτό το μπουγάζι θα εκπλαγεί από την εγγύτητα των νησιώτικων αυτών τόπων. Ναι, η Ανατολή και η Δύση απλώνουν εδώ γλυκά τα χέρια τους και είναι μια σκέτη ανοησία να πιστεύει κάποιος ότι υπήρξε σε αυτά τα μέρη ναυτικός λαός ο οποίος να μην αναζητούσε και να μην πραγματοποιούσε σχέσεις με τους απέναντι. Όποιος κυριαρχούσε στη δυτική ακτή της Μικράς Ασίας και στα με αυτήν συνδεδεμένα νησιά ήταν αδύνατον να παρέμενε αδιάφορος για την κατοχή των νησιών από την Εύβοια ως την Κρήτη και το αντίστροφο. Μεταξύ των πυργωτών αλλά με ωραία λευκά χωριουδάκια στολισμένων βουνών της Τήνου και των έρημων, απόκρημνων ακρωτηρίων της Μυκόνου, εντοπίζουμε στα αριστερά την μεγάλη και μικρή Δήλο (Ρήνεια και Δήλος) και ευθεία την φιλόξενη, ανοιχτή, βαθύκολπη Σύρο. Ελκυστική απλώνεται μπροστά στα μάτια μας στη βόρεια πλευρά ενός ημικυκλίου η νέα κατάλευκη πόλη, η Ερμούπολις, από την με ανεμόμυλους πλούσια ανατολική άκρη μέχρι το δυτικό βάθος γεμάτο από μεγάλα εργοστάσια, ψηλά επάνω εντελώς αποκομμένη από τη νέα ελληνική πόλη η παλιά Σύρα, η πόλη

των καθολικών κλεισμένη μέσα σε μια μοναστηριακή τύπου οχύρωση. Μια προκουμαία με το κιονώδες ημικύκλιο της προσελκύει φιλικά τα ατμόπλοια για να μας αγκυροβολήσουν εδώ και ένα πυκνό δάσος από κατάρτια μικρότερων πλοίων στριμώχνεται εκεί στην όχθη. Μετά από πολύωρη αναμονή εκδίδεται η απόφαση και ο κύριος όγκος των ταξιδιωτών τίθεται σε καραντίνα και ετοιμάζεται όπως – όπως , με ότι έχει και δεν έχει, για τις μεγάλες άδειες θέσεις της καραντίνας, πηδώντας όπως μπορεί ο καθένας. Κάποιοι που μένουν στο πλοίο, συνεχίζοντας για Τεργέστη μας κοιτούν θλιμμένα σαν να αποχωριζόμαστε από μιά κοινή μοίρα (σαν μια σκληρή μοίρα να ερμώνει τις μικρές βάρκες). Οι Έλληνες οι οποίοι πρόκειται να επιβιβαστούν στο επόμενο πλοίο για την Κρήτη, όπως εκείνος ο κρατικός πνευματικός με τον γιό του, ο οποίος από τον καιρό της επανάστασης έχει να βρεθεί στην πατρίδα , μόλις έρχεται από την Ιερουσαλήμ , αποχαιρετιούνται εγκάρδια από τους φιλέλληνες. Ποτέ δεν είχα δει ένα τέτοιο πλήθος από θαλίτσες, καρέκλες, τραπέζια, κασόνια και κουτιά, κλουβιά πουλιών, μπάλες από χαλιά αναμεταξύ τους και όπου επάνω τους οι μολυσμένοι έπρεπε να ψάξουν να βρουν θέση.. Και τι πολύχρωμη συντροφιά από Δερβίση μέχρι Φραγκισκανό, από τον φίνο Σμυρναίο γιατρό και έμπορο μέχρι τον φοιτητή από την Αθήνα , από πολύ φτωχούς εργάτες (Βούλγαρους, Αλβανούς) μέχρι πλούσιους γαιοκτήμονες με υπηρεσία! Παρ' όλα αυτά ήμουν ο μόνος Φράγκος . Επάνω στο στενό κατάστρωμα της βάρκας στεκόσουν δύσκολα, αφού τελικά και οι κωπηλάτες με κόπο έψαχναν να βρουν θέση , ώστε να μας φέρουν μακριά από το λιμάνι στο νότιο μέρος του κόλπου, πάνω σε μαύρους σκοπέλους και στο μακρόστενο κτίριο. Πέρασαν ώρες μέχρι το χάος να αρχίζει να ξεκαθαρίζει και μέσα σε κραυγές, τσακωμούς, τρεχάματα μπρός και πίσω των φυλάκων, η σε εκατό κεφάλια δυνατή συντροφιά με τις αποσκευές , μεταφέρθηκε δίπλα σε ότι ήδη στα δωμάτια της καραντίνας στεγαζόταν. Ένα αληθινά τυχερό άστρο, με την μορφή μιας όμορφης και έξυπνης φιγούρας, αυτής του φουστανελλοφόρου υπηρέτη από τη Σαλαμίνα , με την καλύτερη ελληνική αρματωσιά, του αξιοθαύμαστα εκπαιδευμένου κύριου Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου , την στιγμή που ετοιμαζόμουν να μοιραστώ δύο άσχημα δωμάτια με πέντε νεώτερους άνδρες και να εκφράσω την βαριά μου δυσθυμία για αυτό το καλωσόρισμα του Βασιλείου της Ελλάδος, με οδήγησε σε ένα από τα καλύτερα δωμάτια σε ένα ψηλό κτίριο σε μια γωνία. Μου έδωσε το πιο άνετο από τα δωμάτια και σιγά – σιγά μου πρόσφερε όλες τις μικρές ανέσεις και

απόλαυσα μέχρι την Αθήνα όλη την ήσυχη, άνετη και διακριτική φροντίδα του. Από μόνο του αυτό το γεγονός έκανε τη διαμονή μου σε αυτή την φυλακή ανεκτή και μου πρόσφερε μια αναγκαία ανάπαυση μετά τις συνεχείς διαδοχικές προσπάθειες των τελευταίων εβδομάδων και την ευκαιρία ταυτοχρόνως μέσα σε πολύ ησυχία και απλή άνεση να συλλογιστώ τις πιο βαθιές αναμνήσεις και ακόμη περισσότερο μέσα από λεπτομερείς συζητήσεις στις οποίες τα γαλλικά ήταν το ευκολότερο μέσον.....

Ας δούμε όμως λίγο από πιο κοντά όλο το συγκρότημα της καραντίνας και των κτίριων του! Και εδώ συναντάς την ίδια μεγάλη αντίθεση, την οποία τόσο συχνά ευρίσκεις σε όλη την Ελλάδα και η οποία κάνει τόσο δυσχερή την κρίση επάνω στο μέλλον αυτού του κράτους. Από την μια πλευρά μία μεγάλη, ωραία, ακόμη και μνημειώδης εγκατάσταση αλλά μη ολοκληρωμένη ταυτοχρόνως, πολύ παραμελημένη, φτωχικά εξοπλισμένη, πολλές ωραίες λέξεις από τους αρμόδιους και αργή, ανεπαρκής υλοποίηση. Όμως χάρις σε αυτό τον ωραίο ουρανό, αυτή την σταθερή θερμοκρασία, αυτή την φρεσκάδα του θαλάσσιου ανέμου, όλες αυτές οι βλάβες της παραμονής μέσα στους ανέμους, στην μη καθαριότητα, στην κακή πίστη, στον συνωτισμό, δεν οδηγούν σε κανένα κίνδυνο της υγείας εδώ πέρα, όπως αλλού με σιγουριά θα οδηγούσαν σε έναν παρόμοιο χώρο.. Επάνω σε βράχους με κλίση, με μάρμαρινες φλέβες ανάμεσα τους, έχει ανεγερθεί, αμέσως δίπλα στην ακροθαλασσιά, το μακρύ πολύ στέρεο κτίριο με δύο γωνιακά περίπτερα και μια χαμηλή επίμηκη κατασκευή, ημιτελή σκαλιά οδηγούν σε μια μικρή προκυμαία ανάμεσα στα βράχια. Στο εσωτερικό απλώνεται μια μεγάλη αυλή με είκοσι περίπου ανοίγματα για κελλιά. Κάθε ένα έχει μια αυλή και μετά δωμάτιο και είναι προωρισμένο για περισσότερους από έναν ενοίκους. Στα δυτικά υψώνεται στο χώρο της αυλής ένα ημικυκλικό κτίσμα με καγκελοπαράθυρα και διά του οποίου γίνεται όλη η επικοινωνία με τον έξω κόσμο για νερό, φαγητό, έπιπλα, επιστολές. Όποιοι γνωστοί έρχονται με πλοίο εδώ, για να συζητήσουν στο κάγκελο το κάνουν προσεκτικά αλλά με κάποια μικρή οικειότητα. Στο μέσον της αυλής στέκεται ένας αρχαίος μαρμάρινος βωμός με βουκράνια και βαρυφορτωμένα φρούτα, ο οποίος είχε βρεθεί δίπλα στο κτίριο. Σε ένα από τα γωνιακά περίπτερα υπάρχει μία σταθερή ανοιχτή σκάλα από όπου εμείς συχνά την κίνηση της αυλής χαζεύαμε, δροσιζόμενοι από ένα φρέσκο αεράκι ή όπου μια ολόκληρη συντροφιά άκουγε τις ιστορίες ενός στρατιώτη παλιού Ναυαρινομάχου και τις αναφορές για τις κινήσεις του

τουρκικού στόλου από τον Εγγλέζο ναύαρχο κατά την κρητική επανάσταση . Τα δωμάτια είχαν πρόχειρα καθαριστεί από τους ρύπους των κρητικών οικογενειών οι οποίες κατά την διάρκεια της κρητικής επανάστασης είχαν μείνει εδώ. Παράθυρα εν μέρει κλειστά με χαρτιά , κλειδαριές σπασμένες, ένας μεγάλος χώρος και ένα πλούσιος πληθυσμός από ξενιστές της χολέρας, αυτά ήταν τα πράγματα που περίμεναν τους ταξιδιώτες. Αντί χρημάτων, σιγά – σιγά , βρισκόταν τραπέζι, καρέκλα και κρεβάτι, οι περισσότεροι Έλληνες τον περισσότερο καιρό έμεναν κατάχαμα στα μικρά τους χαλάκια. Κάθε ματιά από την στενή βεράντα μπροστά από το υψηλά ευρισκόμενο δωμάτιο μας, έκανε όλη αυτή την στενοχώρια παροδικά να ξεχνιέται : Η θάλασσα, η πόλη, οι κορφές των βουνών, υπέροχα χρωματισμένες πρωί και βράδυ, το ένα νησί δίπλα στο άλλο, έφερναν ζωηρά το συναίσθημα του εγκλεισμού μέσα στη συνείδηση.

Ο μικρός χώρος στο λιμάνι με τα βραχάκια και τις κοιλάτες του ήταν το πρωί ο τόπος για τα μπάνια της νεολαίας, μετά ψαρότοπος, και τέλος ο τόπος του απογευματινού ραντεβού των οικογενειών, μικρών και μεγάλων. Μόνο από το βράδυ και μετά η αυλή γινόταν πολύβουη, ακούγονταν τσρούδια από απλή , αιθέρια μουσική και τέλος χοροί άναβαν μέχρι αργά μέσα στη νύχτα. Ανάμεσα στην συντροφιά ενθυμούμαι με ευχαρίστηση εκείνη την οικογένεια από τη Χίο την οποία ο πατέρας μετοίκιζε από εκεί στην Αθήνα, για να δώσει στα παιδιά του την ευκαιρία ανωτέρας εκπαίδευσως στα ιδρύματα των Αθηνών , ενώ ο ίδιος για να ανταπεξέλθει στα έξοδα, ήδη σε μεγάλη ηλικία πήγαινε στην Αλεξάνδρεια για να εργαστεί. Μια κωμική φιγούρα ήταν ο αρχαίος δικηγόρος και αντικέρ από την Χίο, ο οποίος στο Παρίσι είχε ακούσει παραδόσεις από τον Cuvier και ο οποίος εκ της βαθύτατης αξιοπρέπειας αυτής της συναναστροφής, είχε χάσει τη δική του. Ανάμεσα στο μεγάλο αριθμό νέων ανθρώπων από τη Σμύρνη και τα περίχωρα, ευρίσκοντο πολλοί εκ των πρώτων οικογενειών , οι οποίοι ομοίως στην Αθήνα επήγαιναν για να παρακολουθήσουν τα Γυμνάσια και το Πανεπιστήμιο. Διέκρινα σε αυτούς πολλούς παιδιάστικους τρόπους, πολύ φασαρία και γέλια για το τίποτε, κάποια παγωμάρα έναντι των αλλοδαπών, αλλά κανένα ίχνος ωμότητας, χοντροκοπιάς, χυδαιότητας. Παντού ένα εθνικό συναίσθημα, μια υπερηφάνια για την γλώσσα τους, σεβασμός απέναντι στην εκπαίδευση και μεγάλη επιθυμία για μόρφωση. Ο πιο αξιοπρόσεκτος άνθρωπος ανάμεσα τους , ήταν ένας κουτσός, όχι πολύ νέος, εντελώς φτωχός Σμυρναίος ο οποίος στην πατρίδα συντηρείτο από παραδόσεις μαθημάτων και τώρα χωρίς κανένα μέσο μετέβαινε στην Αθήνα

με το εισιτήριο πληρωμένο από γνωστούς και από αυτούς συντηρούμενος. Ήταν ένας ζών θρησκευόμενος φιλόσοφος εμπνεόμενος από τον Καϊρη του οποίου ο τάφος ευρίσκεται εδώ στη Σύρα, όπισθεν της καραντίνας, του οποίου την σημασία είχα πληροφορηθεί από τις επιμελημένες βιογραφίες των νεώτερων Ελλήνων του Γούδα, ενός σύγχρονου Πλούταρχου, τις οποίες εκεί είχα την ευκαιρία να αναγνώσω. Ο Καϊρης είναι ένα αληθινός μάρτυρας της πνευματικής αναγέννησης της Ελλάδος στα σχολεία και στην Εκκλησία. Και έτσι υπήρχαν ζωηρές συζητήσεις για τον Καϊρη μεταξύ νέων ανθρώπων στο διπλανό δωμάτιο αυτές τις ημέρες της καραντίνας και ήταν για εμένα μια προσωπική ανακάλυψη, το ότι στον ίδιο τόπο βρέθηκαν μαζί ο τάφος ενός σπουδαίου θεολόγου των μοντέρνων καιρών και απέναντι ψηλά στα βουνά, σύμφωνα με την τοπική παράδοση ο τόπος γέννησης του σπουδαίου θεολόγου της αρχαιότητας, του Φερεκύδη του Σύριου. Έτσι δεν μου έλλειψαν οι γεμάτες νόημα συζητήσεις και εμπειρίες σε αυτόν τον σχεδόν εξαήμερο εγκλεισμό. Ναι, ακόμη και ένα βραδινό θαλάσσιο ταξίδι αποτολμήθηκε δύο φορές παρά την ανησυχία των φυλάκων και το τελευταίο βράδυ η βάρκα με καμιά δωδεκάδα νέους Έλληνες και εμένα, προσορμίστηκε στο βραχώδες Γαϊδουρονήσι και ανεβήκαμε πάνω στα βράχια μέχρι τον Φάρο, του οποίου ο νυκτοφύλακας έκλεισε τις πόρτες μπροστά μας, όπως σε μια ομάδα μεθυσμένων νυκτοβατών. Στην πραγματικότητα μια μαγική σεληνόφωτη νύχτα πάνω στους άδενδρους βράχους μεταξύ Δήλου και Άνδρου, Σύρου και Μυκόνου έλαμπε!.....» .

Όπως και ο Σκυλίσσης στο ποίημα του 1842, το ίδιο και ο Stark τριάντα χρόνια μετά, εντυπωσιάζεται από την πολυχρωμία των επιβατών που έμπαιναν για κάθαρση στο λοιμοκαθαρητήριο της Σύρου. Και πως αλλοιώς σε ένα λιμάνι συνάντησης και διασταύρωσης της παντός είδους Ανατολής με την πολλές φορές υπεροπτική Δύση ! Οι πληροφορίες που μας δίνει ο Stark στην περιγραφή του για το λοιμοκαθαρητήριο και τον τρόπο λειτουργίας του είναι πραγματικά πολύτιμες. Αν δεν υπήρχε αυτή η περιγραφή, ποιός θα μπορούσε να φανταστεί ότι το 1871 τα δωμάτια του λοιμοκαθαρητηρίου ήταν εντελώς άδεια από κάθε είδους επίπλωση και ότι αν δεν είχες να πληρώσεις, απλώς έστρωνες τα στρωσίδια σου- αυτά τα ίδια που στρωνόντουσαν και στο κατάστρωμα του πλοίου - κατάχαμα σε μια γωνιά και εκεί έστεκες, εκεί κοιμόσουν ; Ποιός θα μπορούσε να σκεφθεί ότι οι νυκτερινές βαρκάδες με το φεγγαρόφωτο στο Γαϊδουρονήσι, με φωνές και μεθυσμένα τραγούδια ήταν μια μικρή

καθιερωμένη συνήθεια που ποίκιλλε τον κατά τα άλλα οδυνηρό εγκλεισμό των υποψήφιων χολερόπληκτων ; Και ποιός τέλος θα μπορούσε να ισχυριστεί χωρίς να προκαλέσει δυσπιστία, ότι από τον καιρό του πρώτου επαναστατικού λοιμοκαθαρητηρίου, όπως το έχει περιγράψει ο Gosse το 1827, πολύ λίγα πράγματα είχαν αλλάξει προς το καλύτερο ; Αλλά και τι ωραίες περιγραφές μας έχει διασώσει ο Stark: Από τα μπάνια στην παραλία, μέχρι τις αιθέριες μουσικές και τραγούδια και τους μεταμεσονύχτιους χορούς, μέσα στην νυκτερινή σιωπή της θάλασσας του Αιγαίου.

Ο Stark όταν βρέθηκε στο λοιμοκαθαρητήριο της Σύρου το 1871, ήταν ένας ήδη αναγνωρισμένος Γερμανός σοφός σε ηλικία 48 ετών, «υπερβάς κατά τι την μέσην ηλικίαν», όπως έγραφε για τον πενήντατριάχρονο Σκυλίση το 1872 η εφημερίδα Καιροί των Αθηνών: *«καίτοι υπερβάς ήδη την μέσην ηλικίαν, εν τούτοις έχει ευπαρρησίαστον, κομψήν και έτι την αναβολήν»*. Ποιός άραγε θα μπορούσε να φανταστεί ότι μόλις οκτώ χρόνια μετά ο Stark, θα εγκατέλειπε τον μάταιο τούτο κόσμο, αφήνοντας στη μέση τόσα επιστημονικά και άλλα σχέδια;

Τις ζωές των δύο αυτών ταξιδιωτών δεν τις συνδέουν πολλά πράγματα. Το ένα τους κοινό ήταν ότι έζησαν την ίδια εποχή, ήταν σχεδόν συνομήλικοι και καλά εκπαιδευμένοι και οι δύο. Το άλλο ήταν ότι έγραψαν και οι δύο, άφησαν κάτι από το πέρασμα τους στο λαζαρέτο της Σύρου. Δεν έγραψαν στους τοίχους όπως άλλοι, ούτε χάραξαν το όνομα τους σε κάποιο μάρμαρο εκεί. Με το ποίημα του ο ένας, εικοσιτριάχρονος νέος, ωραίος ως Έλλην και με την περιγραφή του ο άλλος, σαρανταεπτάχρονος ώριμος άνδρας, σοφός ως Γερμανός, άφησαν κάτι να υπάρχει από την ψυχή τους στο χώρο αυτό , όπου δέκα χρόνια μετά τον Σκυλίση και είκοσι πριν τον Stark , είχε ταφεί ένας μεγάλος Έλληνας σοφός και ασκητής , ο Θεόφιλος Καΐρης, για να συζητάει στην αιωνιότητα με τον άλλο σοφό της αρχαιότητας, τον Συριανό Φερεκύδη που στέκεται απέναντι στα βουνά της Σύρου, για τα πάθη των ανθρώπων, για την θεολογία και τη φιλοσοφία, όπως τόσο εμπνευσμένα το οραματίστηκε ο Karl – Bernahrd Stark τις ημέρες που έμεινε στο λοιμοκαθαρητήριο της Σύρου, τον Σεπτέμβριο του 1871.

